

המנהיג הנעלם: המאבק על הלגיטימציה של מוג'תבא ח'אמנהאי

רז צימט | גיליון 2199 | 14 בספטמבר 2026

על רקע היעדרותו המתמשכת של מנהיג איראן, מוג'תבא ח'אמנהאי, התרבו לאחרונה בתקשורת האיראנית התייחסויות המדגישות את ניסיונו, כישוריו, מעורבותו בענייני המדינה ומעמדו לצד אביו, בד בבד עם ניסיונות להעניק להיעדרותו הצדקה דתית. עדויות אלה, מצד מקורביו ותומכיו, משקפות מאמץ גובר לבצר את הלגיטימציה של מנהיג שנכנס לתפקידו ללא ניסיון ציבורי פורמלי משמעותי, במעמד דתי מוגבל, על רקע ביקורת על העברת ההנהגה מאב לבן וספקות בנוגע למצבו וליכולתו לקבל החלטות. חרף המאמצים לבסס את הלגיטימציה שלו, המשך היעדרותו לאורך זמן עלול להחריף את משבר הלגיטימציה ולהאיץ את התפתחות "הרפובליקה האסלאמית השלישית" לעבר מודל שבו המסגרת הדתית נשמרת, אך מרכז הכובד השלטוני עובר בהדרגה למסד הביטחוני ולמשמרות המהפכה.

לאחרונה התרבו התייחסויות בתקשורת האיראנית שנועדו להדגיש את ניסיונו, כישוריו ויכולותיו של מנהיג איראן, מוג'תבא ח'אמנהאי. התייחסויות אלה מתפרסמות על רקע המשך היעדרותו מעיני הציבור. מאז מונה ליורשו של אביו, שנהרג במהלומת הפתיחה של המלחמה ב-28 בפברואר 2026, הוא לא נראה בפומבי. אמנם פורסמו בשמו איגרות, צווים והודעות, ובכירי המשטר ממשיכים להתייחס אליו כמקור הסמכות העליון, אך המסרים המתפרסמים בשמו אינם מלווים בהופעות פומביות, בתצלומים או בהקלטות עדכניות. אף כי התקשורת האיראנית הממסדית מנסה להצדיק את היעדרותו המתמשכת באילוצים ביטחוניים הנוגעים לעימות הנמשך עם ארצות הברית, הפרסומים הגוברים אודותיו עשויים להעיד על צורך גובר מצד המשטר לספק מענה ציבורי ופוליטי לספקות בנוגע למצבו הבריאותי, ליכולתו לתפקד ואף לעצם היותו בחיים.

אחת ההתייחסויות החיוביות הבולטות למוג'תבא הייתה [ריאיון](#) נרחב שהעניק לאחרונה פריד א-דין חדאד עאדל, אחי רעייתו של מוג'תבא, זהרא, שנהרגה לצד אביו ובני משפחה נוספים בראשית המלחמה. חדאד עאדל, שהכיר את מוג'תבא מקרוב במשך כשלושה עשורים, הציג בריאיון את המנהיג החדש כאדם צנוע מאוד, שחי במשך שנים בדירה קטנה, נמנע ממותרות, מקפיד בענייני כספים עד לפרט הקטן ביותר, מסייע בעבודות הבית ומקיים אורח חיים מחמיר, אך אינו כופה אותו על בני משפחתו. הריאיון אינו מסתפק בבניית דמותו המוסרית של מוג'תבא אלא מרחיב ביחס לכישוריו השלטוניים. לדברי חדאד עאדל, מוג'תבא שימש במשך כ-25 שנים כעוזרו של אביו בעניינים ביטחוניים, צבאיים ופוליטיים. מאז 1997 הוטלו עליו, לדבריו, משימות פוליטיות, והוא עסק בין היתר בפתרון מחלוקות בין בכירים, ב"כלכלת ההתנגדות" ובקשרים עם מפקדים צבאיים. משמעותית במיוחד היא העדות המיוחדת בריאיון זה לסגן מפקד משמרות המהפכה לשעבר, עלי פדאוי, שלפיה, כאשר התעורר ספק אם הנחיה מבצעית של מוג'תבא אכן מחייבת, השיב אביו: "דבריו של אקא מוג'תבא הם דבריי". האב אף תואר כמי שהדגיש כי בנו אינו רק "אקא-זאדה", כלומר בנו של בכיר, אלא "אקא" בזכות עצמו, כלומר אדם בעל מעמד וסמכות.

גם עדויות אחרות שפורסמו לאחרונה נועדו להדגיש שמוג'תבא היה מעורב בענייני המדינה הרבה יותר מכפי שניתן היה להתרשם מהפרופיל הציבורי הנמוך שלו, שהוא בקיא בפרטי הסוגיות שעל סדר היום ושביכירים בממסד הכירו בסמכותו עוד בימי אביו. אחת העדויות, שפורסמה ברשתות החברתיות מפי הדרשן הדתי עבאס חידרזאדה, [תיארה](#) כיצד לאחר מות

אביו התפללו אחיו ובכירים אחרים מאחוריו, והדגישה כי הוא "בקיא לחלוטין בנעשה ושולט בכל הסוגיות". לדבריו, ראש הנהלת קרן ההקדשים שבעיר משהד ציין כי מוג'תבא בריא לחלוטין, כי אין לו כל בעיה הן מבחינת מראה פניו והן מבחינה גופנית וכי גם כושר הדיבור שלו תקין. הוא אף טען כי מוג'תבא השתתף בטקס ההלוויה של אביו. לפי עדות נוספת, שפורסמה בכתב עת איראני מפי איש הדת מוחמד-מהדי חקאני, ידידו הוותיק של המנהיג החדש, מוג'תבא עצמו לא היה מעוניין להתמנות ליורשו של אביו ולפני המלחמה שמו כלל לא הועלה ב"מועצת המומחים" האחראית למינוי מנהיג איראן. לדבריו, ההסבר היחיד לבחירתו כיורש הוא "חסד מיוחד מצד 'האימאם הנעלם' [האימאם השיעי השנים-עשר שאמור לשוב כ"מהדי", משיח, באחרית הימים], שהניח בעצמו את הגלימה על כתפיו". חקאני גם שיבח את תפקודו של מוג'תבא כלוחם במהלך מלחמת איראן-עיראק, לרבות במבצעים שגבו אבדות כבדות בקרב הלוחמים האיראנים.

גם ההתייחסויות להיעדרותו של מוג'תבא קיבלו ממד חריג. איש הדת הבכיר, איתאללה מוחמד-מהדי מיר-באקרי, חבר מועצת המומחים ואחד האידיאולוגים הבולטים של המחנה הרדיקלי, [השווה](#) את היעדרותו (בפרסית: *ע'יבט*) של מוג'תבא למסורת היעלמותם של נביאים ואף לזו של האימאם השנים-עשר. בריאיון טלוויזיוני אמר איש הדת כי אין כל בעיה שגם "האימאם מוג'תבא" ייעלם, בדומה לאימאם הנעלם. על פי הנרטיב הרשמי של הזרם המרכזי בשיעה (השיעה התריסרית), בנו של האימאם האחד עשר, חסן אל-עסקרי, נעלם מעיני הציבור בשנת 260 לספירה המוסלמית. השיעים מאמינים כי בתחילה הוא קשר עם מאמיניו במשך כשבעים שנה באמצעות ארבעה נציגים מיוחדים ("ההיעלמות הקטנה") ולאחר מכן החל שלב "ההיעלמות הגדולה", שנמשך עד היום. הצהרותיו של [מיר-באקרי](#) לאורך השנים מבטאות תפיסות משיחיות אסקטולוגיות, הדוגלות במאבק מתמשך בין מחנה המאמינים למחנה הכופרים עד לאחרית הימים. הניסיון להעניק להיעדרותו הממושכת של מוג'תבא מסגרת תיאולוגית מבטא מאמץ להפוך אותה ממקור חולשה לביטוי של לגיטימיות דתית תוך הישענות על מושג ה"היעלמות", הנחשב לאחד מעמודי התווך היסודיים ביותר של האסכולה השיעית.

הצורך לבצר את הלגיטימציה של המנהיג החדש בולט במיוחד לנוכח העובדה שמוג'תבא נכנס לתפקידו מנקודת פתיחה בעייתית. בניגוד לאביו, שהגיע להנהגה לאחר כעשור שבו כיהן בתפקידים רשמיים בכירים, ובראשם נשיא הרפובליקה האסלאמית (1981-1989), מוג'תבא פעל רוב שנותיו מאחורי הקלעים. הוא אמנם נודע כבעל השפעה רבה בלשכת אביו, כמי שהיה מעורב בסוגיות רגישות ובעל קשרים טובים עם הצמרת הביטחונית והמודיעינית – במיוחד עם משמרות המהפכה, אך הוא לא צבר ניסיון של ממש בתפקיד ציבורי פורמלי. גם מעמדו הדתי נותר מוגבל יחסית, אף שבשנים האחרונות נעשו מאמצים לקדמו בהיררכיה הדתית. גם בראשית כהונתו של עלי ח'אמנהאי נעשו מאמצים לבצר את מעמדו של מוג'תבא, במיוחד לנוכח ספקות ביחס למעמדו הדתי. אלא שבשונה מאביו, שיכול היה לנצל את מוסד המנהיג, את לשכתו ואת קשריו עם הממסד הביטחוני והדתי כדי להפוך בהדרגה למוקד הכוח המרכזי ברפובליקה האסלאמית, בנו נדרש לבסס את שלטונו בתנאים הרבה יותר קשים: בתנאי מלחמה, משבר כלכלי וחברתי עמוק ומשבר לגיטימציה חריף הניצב בפני המשטר האסלאמי, בפרט כאשר הוא עצמו אינו נוכח בזירה הציבורית.

לכך מצטרפת הבעייתיות הכרוכה בעצם העברת ההנהגה מאב לבן. עוד בטרם מינויו עוררה האפשרות שמוג'תבא יירש את אביו [ביקורת](#) בטענה שמדובר בסטייה מעקרונות המהפכה, שביטלה את המלוכה והתנגדה להעברת השלטון בירושה. לפיכך, גם אם מינויו של מוג'תבא לאחר חיסול אביו נועד לשדר בראש ובראשונה המשכיות, יציבות והתרסה לנוכח המלחמה, הוא לא מחק את סימני השאלה ביחס לגיטימיות שלו וליכולתו לבסס סמכות עצמאית. ניתן למצוא ביטוי לניסיון להתמודד עם ביקורת זו [בדבריו](#) של חבר "מועצת המומחים", סעיד סולח-מירזא'אי, שטען כי עלי ח'אמנהאי הכחיש בראשית 2024 שמועות שלפיהן אסר על המועצה לדון בשמותיהם של בניו במסגרת עבודת הוועדה לאיתור מועמדים לרשת אותו. לדברי איש הדת הבכיר, שמו של מוג'תבא נכלל בין שמות האישים שנבחנו בוועדה והוא אף נמנה עם המועמדים המובילים מתוך קבוצה שמנתה כמה עשרות אנשי דת. הוא הדגיש כי אין כל נימוק הלכתי או הגיוני לכך שבנו של בעל תפקיד לא יוכל לקבל על עצמו אחריות.

אין להניח שכל ההתבטאויות סביב כישוריו של מוג'תבא הן בהכרח חלק ממערכה מתוכננת. חלקן עשויות לשקף רצון טבעי של בני משפחה, מקורבים ותומכי המשטר להגן על המנהיג החדש מפני ביקורת. עם זאת, ניכר כי ככל שנמשכת היעדרותו הפיזית של מוג'תבא, כך גובר המאמץ לייצר עבורו נוכחות ציבורית באמצעות מתווכים על רקע ספקות גוברים ביחס ליכולתו להפעיל את סמכותו באופן עצמאי ויעיל, להכריע בין מוקדי כוח, לכפות את רצונו על המערכת ולשמש מקור סמכות פוליטי ודתי בעת משבר. חיסול עלי ח'אמנהאי סימן את כניסתה של איראן לשלב "[הרפובליקה האסלאמית השלישית](#)", לאחר שני השלבים הקודמים: תקופת מכונן המהפכה, רוחאללה ח'ומייני (1979-1989); ותקופת הרפובליקה השנייה, שעוצבה במשך 37 שנות שלטונו של ח'אמנהאי האב. שאלת יכולתו של מוג'תבא לצבור די כוח כדי לגבש עצמאות שלטונית

ולבסס את מעמדו כמנהיג עליון נותרה אחת השאלות המרכזיות בתהליך עיצובה של הרפובליקה השלישית. לפיכך, ניתן להניח כי המאמצים לבצר את הלגיטימציה של המנהיג החדש והנעדר יימשכו כל עוד לא ניתנה תשובה ברורה לגבי מצבו. עם זאת, ספק אם יהיה בהם די כדי לשכנע את הציבור אם היעדרותו הזמנית תהפוך למציאות קבועה שלא יהיה ניתן להסבירה בשיקולים ביטחוניים. היעדרותו המתמשכת עלולה להרחיב את הפער בין השלטון לחברה, להגביר שמועות ואי-ודאות ולהקשות על ההבנה מי מקבל בפועל את ההחלטות ובאיזו מידה הוא תלוי ביועציו ובבכירי משמרות המהפכה המקיפים אותו.

במציאות זו, הרפובליקה האסלאמית השלישית עשויה להתאפיין במעבר – ייתכן שבאופן הדרגתי – למודל שלטוני חלופי, שבו נשמרת המסגרת הפורמלית של שלטון חכם ההלכה, אך מרכז הכובד עובר יותר ויותר לממסד הביטחוני ולמשמרות המהפכה. שלטון כזה עשוי להתפתח בהמשך לשלטון יחיד. איראן כבר התנסתה בתהליך דומה, כאשר מכוון השושלת הפהלווית, קצין הצבא רזא ח'אן, שלט החל משנת 1921 כראש ממשלה תחת השאה הקאג'ארי האחרון, אחמד שאה, עד שהביא להדחתו והכריז על עצמו כשאה ב-1925.

עורכי הסדרה: ענת קורץ, רינת חרש ואלדד שביט.